

ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΟΥ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

- Δύο λησμονημένες έγγραφες εισηγήσεις του αιδίου Κομοτηναίου Μητροπολίτου Τραπεζούντος Χρυσάνθου, οι οποίες εκφωνήθηκαν κατά την εν έτει 1930 συγκληθείσα «Γενικήν Προκαταρκτικήν Διορθόδοξον Επιτροπήν Πασών των Ορθοδόξων Αυτοκεφάλων Εκκλησιών εις Άγιον Όρος»
- Η εκπολιτιστική αποστολή, προσφορά και δράση του Οικουμενικού Πατριαρχείου προς όλους τους Ορθοδόξους λαούς στο διάβα των αιώνων

Όταν την 8^η Ιουνίου του 1930 συνήλθε στο Άγιον Όρος, υπό την προεδρία του αιδίου Αρχιεπισκόπου Αθηνών Χρυσόστομου Α΄ (1922-1938), η Διορθόδοξη Επιτροπή προς συζήτηση διαφόρων εκκλησιαστικών ζητημάτων για την προπαρασκευή της μέλλουσας να συνέλθει Αγίας και Μεγάλης Συνόδου των Πανορθόδοξων, το Οικουμενικό Πατριαρχείο ως Πρωτόθρονος Μήτηρ Εκκλησία της Κωνσταντινουπόλεως εκπροσωπήθηκε υπό του πεφωτισμένου Μητροπολίτου Τραπεζούντος Χρυσάνθου, του πρώην καθηγητού της Ιεράς Θεολογικής Σχολής της Χάλκης και Μεγάλου Εκκλησιαστικού Ιστορικού, Μητροπολίτου Γέροντος Ηρακλείας Φιλαρέτου Βαφείδη και του περισπουδάστου Μητροπολίτου Θουατείρων και Μεγάλης Βρετανίας Γερμανού.

Στην «Γενική Προκαταρκτική Διορθόδοξη Επιτροπή Πασών των Ορθοδόξων Αυτοκεφάλων Εκκλησιών» έλαβαν μέρος οι Εκκλησίες Αλεξανδρείας, Αντιοχείας, Ιεροσολύμων, Ελλάδος, Σερβίας, Ρουμανίας, Πολωνίας και Κύπρου. Κατά δε τις εργασίες της Προκαταρκτικής Διορθόδοξου Επιτροπής συνεζητήθησαν πλείστα όσα εκκλησιαστικά ζητήματα και ο αιδίου Μητροπολίτης Τραπεζούντος Χρυσάνθος έκανε πέντε εισηγήσεις μεταξύ των οποίων και δύο που εκφεύγουν του στενού πλαισίου των αυστηρώς χαρακτηριζόμενων «Θεολογικών ζητημάτων» και αφορούν: α) «την μελέτη εξευρέσεως των μέσων δι' ων δέον να ενισχυθεί μεταξύ των Ορθοδόξων Λαών ο Ορθόδοξος Χριστιανικός Πολιτισμός υφ' όλας τα εκδηλώσεις αυτού», και β) «την μελέτη των μέσων προς υποστήριξη και ενίσχυση της κατά παράδοσιν Βυζαντινής τέχνης εν ταις διαφόροις αυτής εκφάνσεσιν, ήτοι Εκκλησιαστική Μουσική, Εικονογραφία, Αρχιτεκτονική και Τέχνη Ιερών Αμφίων και Σκευών.

Η πρόταση για την πρώτη εισήγηση και υπό τον αυτό ακριβώς προμνημονευθέντα τίτλο του θέματος υπεβλήθη από τον αντιπρόσωπο της Εκκλησίας της Ρουμανίας Σεβ. Τιργοβιστίου Τίτου.

Στην πρώτη εισήγηση του ο Τραπεζούντος Χρυσάνθος ορίζει την έννοια του «Ορθόδοξου Χριστιανικού Πολιτισμού» αναφερόμενος στα βαθύτερα θεολογικά, φιλοσοφικά, λατρευτικά και εν γένει ιστορικά αίτια που τον εγέννησαν, ενώ emphaticώς και με ιδιαίτερα λεπτό και αριστοτεχνικό τρόπο κάνει τη σύγκριση και διάκριση ή αντιδιαστολή μεταξύ του Χριστιανικού πολιτισμού της Ανατολής και εκείνου της Δύσεως σε διάφορες εκφάνσεις και εκδηλώσεις αμφοτέρων. Ιδιαίτερη εντύπωση προκαλεί η αναφορά του Μητροπολίτου

Χρυσάνθου στις Θεολογικές Δογματικές διαφορές μεταξύ Ορθοδόξων και Δυτικών (Λατίνων) για τις οποίες επισημαίνει ότι μία εκ των αιτιών που τις προκάλεσε ήταν και η χρήση διαφορετικής γλώσσας, Ελληνικής και Λατινικής αντίστοιχα, γεγονός που οδήγησε σε εσφαλμένη κατανόηση και ερμηνεία βασικών δογματικών και θεολογικών όρων της Χριστιανικής διδασκαλίας.

Ο Τραπεζούντος Χρυσάνθος εμβαθύνει στο υπό εξέταση θέμα του με τεκμηριωμένο και περιεκτικό λόγο γράφοντας μεταξύ άλλων τα εξής: «...υπό τον όρο Ορθόδοξος Χριστιανικός Πολιτισμός εννοείται εν τη καθ' ημάς Ανατολή και με το Ορθόδοξο πνεύμα η υπό των εν Ανατολή Πατέρων και Διδασκάλων και Καλλιτεχνών της Εκκλησίας κατά τον ιδιάζοντα στους Ανατολικούς λαούς τρόπο του αισθάνεσθαι και σκέπτεσθαι και ευλαβείσθαι διαπλασθείς Χριστιανικός πολιτισμός εν αντιδιαστολή προς τον δυτικό ή ρωμαιοκαθολικό Χριστιανικό πολιτισμό, ο οποίος αναπτύχθηκε κατά τον ιδιαίτερο των δυτικών λαών τρόπο του αισθάνεσθαι και σκέπτεσθαι.

Έτσι ανεπτύχθη στην καθ' ημάς Ανατολή διάφορη της Δύσεως θεολογική, φιλοσοφική, καλλιτεχνική και τελετουργική έκφραση και μορφή της Χριστιανικής Θρησκείας και συχνά συμβαίνει δύο αντίστοιχοι τεχνικοί όροι να εκφράζουν το αυτό πράγμα διαφορετικώς κατά τον τρόπο και την έννοια στην Ανατολή και διαφορετικώς στη Δύση, όπως π.χ. η Θρησκεία της Ανατολής και η religio της Δύσεως. Η μεν πρώτη παραγόμενη κατά τον Πλούταρχο εκ του «Θραξ-Θρακός», του κατ' εξοχήν θρησκευόντος λαού, εκφράζει κατά τρόπο ευρύτερο και βαθύτερο θεωρητικότερα και συναισθηματικότερα την έννοια της Θρησκείας ως είδος εκστάσεως και ενθουσιασμού και θεωρίας και μεταρσιώσεως προς το Θεόν, ενώ η religio εκφράζει πρακτικότερα και μάλλον λογική ή συναισθηματική την έννοια της Θρησκείας. Το ίδιο ισχύει και περί πάσης φιλοσοφικής, θεολογικής και καλλιτεχνικής διατυπώσεως της Θρησκείας, ότι δηλαδή οι Πατέρες και οι μυστικοί Θεολόγοι και Διδάσκαλοι της καθ' ημάς Ανατολής διετύπωσαν κατά διάφορο από της Δύσεως τρόπο την Θρησκεία από την Θεολογία και την χριστιανική φιλοσοφία μέχρι την θεία λατρεία, την αρχιτεκτονική και την καθόλου εκκλησιαστική τέχνη.

Συνακόλουθα και οι από των πρώτων αιώνων διαφορές και αντιθέσεις μεταξύ Ανατολής και Δύσεως για τις οποίες ο Μέγας Αθανάσιος και κατ' αυτόν και άλλοι Πατέρες και δη ο Ιωσήφ ο Βρυέννιος ως έναν από τους λόγους θεωρούν τη διαφορά της γλώσσας και επομένως την διαφορά του δια της γλώσσας εκφραζομένου ιδιαίτερου τρόπου της σκέψεως και του αισθήματος.

Ως αιτία των παρεξηγήσεων και από της Ορθοδόξου πίστεως παρεκτροπής των Λατίνων, ο Ιωσήφ ο Βρυέννιος στον ΣΤ' Λόγο αυτού «Περί Αγίας Τριάδος» θεώρει τη στενότητα της λατινικής γλώσσας, η οποία το της «ουσίας» ταυτοχρόνως και «υποστάσεως» όνομα εκφράζει όχι δια δύο λέξεων, όπως η Ελληνική αλλά δια μίας μόνον λέξεως, της «substantia», με συνέπεια το κατά τη σημασία διπλούν τούτο όνομα μεταχειριζόμενοι σε σχέση με το Προσκυνητό (Πανάγιο) Πνεύμα, ο καθένας να το εννοεί, όπως θέλει... και αυτή είναι η διάσταση αυτών προς τη δική μας Ομόνοια.

Τα δε μόνα μέσα διά των οποίων θα ενισχύετο μεταξύ των Ορθοδόξων λαών ο Ορθόδοξος Χριστιανικός Πολιτισμός υφ' όλες τις εκδηλώσεις αυτού, είναι η βαθεία μελέτη των πλουσίων πηγών του πολιτισμού τούτου, ήτοι των Ελλήνων Πατέρων της Εκκλησίας και η εις τους πιστούς συστηματική διδασκαλία και μετάδοση των θεολογικών και φιλοσοφικών

νοημάτων των Μεγάλων Πατέρων της Εκκλησίας από τον πρώτων αιώνων μέχρι Ιωσήφ του Βρυενίου και Γενναδίου του Σχολαρίου, και δι' αυτών ο συνεχής εμποτισμός των Ορθοδόξων...

Στη δεύτερη εισήγηση του, η οποία αναφέρεται στο ειδικότερο ζήτημα των επί μέρους εκφάνσεων και εκδηλώσεων του Χριστιανικού Πολιτισμού, ο Τραπεζούντος Χρυσάνθος γράφει μεταξύ άλλων και τα κάτωθι ενδιαφέροντα: «η ίδια διαφορά του αισθάνεσθαι και ευλαβείσθαι μεταξύ Ανατολής και Δύσεως διέπλασε κατά διάφορο τρόπο την εκκλησιαστική τέχνη στις διάφορες αυτής εκφράσεις, δηλαδή την εκκλησιαστική μουσική, την εικονογραφία, την αρχιτεκτονική, και ενώ μία μελωδία βυζαντινή, καλώς ψαλλόμενη, ή μια Παναγία τέχνης βυζαντινής, μας συγκινεί βαθύτατα και μας διαθέτει προς κατάνυξη και προσευχή, τουναντίον ένα άσμα Γρηγοριανό ή μία Madonna μάς αφήνει σχεδόν ψυχρούς.

Χαρακτηριστικότερα υπό την άποψη αυτή είναι όσα ο Πρωτοσύγκελλος και κατόπιν λατινόφωνων Πατριάρχης Γρηγόριος ο Μάμμας λέγει, όταν για πρώτη φορά, πριν ακόμη εκπέσει της Ορθοδοξίας, επεσκέφθη τους ναούς της Φλωρεντίας. Καίτοι δε ο Γρηγόριος ο Μάμμας ήταν φύση τραχεία και άνθρωπος μάλλον της λογικής παρά του αισθήματος, όμως αισθανόμενος τις συγκινήσεις μόνον από τις βυζαντινές εικόνες και τα μωσαϊκά των Ελλήνων Αγίων, εστέκετο ξένος και ψυχρός ενώπιον των κατά τον δυτικό τρόπο και την δυτική τέχνη πλαστικών παραστάσεων και έλεγε: «Ως εγώ όταν εις ναόν εισέλθω Λατίνων ου προσκυνώ τινά των εκείσε αγίων, επει ουδέ γνωρίζω τινά, τον Χριστόν ίσως μόνο γνωρίζω, αλλά ουδέ εκείνον προσκυνώ, δι' ό,τι ουκ οίδα πως επιγράφεται, αλλά ποιώ τον Σταυρόν μου και προσκυνώ τον Σταυρόν, ον αυτός ποιώ και προσκυνώ και ουχί έτερόν τι των εκείσε θεωρουμένων μοι». Σημειωτέον ότι επρόκειτο περί ενός σοβαρού τότε ανθρώπου, ο όποιος καθόλου δεν εσκέφθη να ομιλήσει υποτιμητικώς περί των Λατίνων. Δι' αυτό ομιλούσε μόνο το γενικό αίσθημα των Ορθοδόξων, οι οποίοι όλως ξένους και ψυχρούς αισθάνονταν τους εαυτούς τους στους Ναούς των Λατίνων.

Δια τούτο επιβάλλεται η πιστή τήρηση και ανάπτυξη της παραδόσεως της βυζαντινής τέχνης, δια τούτο και η εκκλησιαστική μουσική μάς οφείλει να καλλιεργηθεί κατά την βυζαντινή παράδοση και όχι κατά την κακότεροη και ακαλαίσθητη και όλως κοσμική εκκλησιαστική τετραφωνία, η οποία ούτε τη βυζαντινή μελωδία ετήρησε, ούτε στις παράλληλες γραμμές προσέδωσε τον βυζαντινό τόνο.

Η βυζαντινή αυτή παράδοση, η όποια είναι κοινή σε όλους τους Ορθοδόξους λαούς της καθ' ημάς Ανατολής. Ομοίως δε κατά την βυζαντινή παράδοση και όχι κατά την ξενότροπη τέχνη, η οποία εισέδουσε δυστυχώς και σε αυτή την πηγή της βυζαντινής τέχνης, τον Άθω, πρέπει να καλλιεργηθεί και η εικονογραφία και η αρχιτεκτονική και η τέχνη των ιερών αμφίων και σκευών.»

Για να ολοκληρώσουμε το όλο ψηφιδωτό της περί του Ελληνορθοδόξου Πολιτισμού αντιλήψεως του αιιδίμου Μητροπολίτου Τραπεζούντος Χρυσάνθου, παραθέτουμε και ένα εκτενές απόσπασμα από ένα περισπούδαστο κείμενο αυτού, υπό τον τίτλο: «Γιατί το Οικουμενικόν Πατριαρχείον ονομάσθη Οικουμενικόν», στο οποίο μεταξύ άλλων αναφέρεται και στην εκπολιτιστική αποστολή, προσφορά και δράση του Οικουμενικού Πατριαρχείου προς όλους τους Ορθοδόξους λαούς, γράφοντας: «Αφ' ότου οι Έλληνες Πατέρες και ιδιαίτερα της Εκκλησίας της Κωνσταντινουπόλεως, εκ των οποίων δύο από τους κορυφαίους, Γρηγόριος ο Θεολόγος και Ιωάννης ο Χρυσόστομος υπήρξαν και οι

Επίσκοποι αυτής, ενεκέντρισαν το Ελληνικό Πνεύμα και τον Ελληνικό Πολιτισμό στην καλλιέλαιο της Χριστιανικής Θρησκείας, και εκ της ποιότητας της καλλιελαιού αυτής ανατραφέντες κατέστησαν αυτά οργανικό στοιχείο της όλης Ορθοδόξου Χριστιανικής ζωής και ανέπτυξαν ενιαίο δί' όλους τους λαούς της καθ' ημάς Ανατολής πολιτισμό, τον Ορθόδοξο Χριστιανικό Πολιτισμό. Στον πολιτισμό αυτό ανεγέννησε και εμόρφωσε η Εκκλησία Κωνσταντινουπόλεως όλους τους λαούς της καθ' ημάς Ανατολής, Έλληνες, Σύρους, Ρώσους, Ρουμάνους, Σέρβους Βουλγάρους, Αλβανούς για τους οποίους Χριστιανισμός και Πολιτισμός είναι ένα και το αυτό.

Ιδιότητες του εν τη καθ' ημάς Ανατολή κυριαρχούντος ελληνικού πνεύματος είναι το μέτρο, η αρμονία, η ευσημοσύνη, η χάρις, η ευγένεια. Το ελληνικό πνεύμα εκαλλιέργησε αυτές τις ενυπάρχουσες στη Χριστιανική Θρησκεία ιδιότητες με τα απaráμιλλα συγγράμματα των Πατέρων της Εκκλησίας στη Συριακή, Κοπτική, Αρμένικη, Γεωργιανή και Σλαβική γλώσσα, και τοιουτοτρόπως το Οικουμενικό Πατριαρχείο έθεσε τις βάσεις και διέπλασε την εθνική των λαών τούτων φιλολογία και γλώσσα.

Όσον δε στερεώτερα βυθίζει η Εκκλησία της Κωνσταντινουπόλεως τις ρίζες της στο έδαφος του Πολιτισμού του Αρχαίου Ελληνικού κόσμου, τόσο περισσότερο προσλαμβάνει εξ αυτού μορφές ζωής και λατρείας, ήθη και έθιμα, εορτασμούς εορτών και πανηγύρεων και τέχνη εικονογραφική και αρχιτεκτονική και ποίηση και μουσική.

Παραλλήλως προς την εικονογραφία εξελίσσει το Οικουμενικό Πατριαρχείο υπό την σκέπη αυτού την αρχιτεκτονική της οποίας μεγαλοπρεπές μνημείο είναι ο Ναός της Αγίας Σοφίας με το νέο αρχιτεκτονικό του ρυθμό. Αναλόγως προς την εικονογραφική και αρχιτεκτονική τέχνη αναπτύσσεται και η θεία λατρεία και η σύνθεση απaráμιλλων σε ποίηση και ύφος εννοιών, ιερών λειτουργιών και εκκλησιαστικών ύμνων και συναφών προς αυτούς μελωδιών των οποίων η μουσική είναι η υπό τους θόλους όλως των Ναών της καθ' ημάς Ανατολής αντηχούσα σεμνή βυζαντινή μουσική...

Αυτή εν συντομία είναι η εκπολιτιστική και φιλανθρωπική δράση του Οικουμενικού Πατριαρχείου εφ' όλων των Ορθοδόξων λαών της καθ' ημάς Ανατολής και η δράση αυτή είναι απόρροια της αμερολήπτου στοργής και ανάγκης του Οικουμενικού Πατριαρχείου προς όλους αυτούς τους λαούς, τους οποίους ώδινε και εν τω Ευαγγελίω και τω Ορθοδόξω Χριστιανικό πολιτισμώ εγέννησε και ανέθρεψε. Είναι η βαθεία αυτή στοργή και αγάπη του Οικουμενικού Πατριαρχείου και της Μητρός Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας προς όλους του Ορθοδόξους λαούς της καθ' ημάς Ανατολής και η πνευματική περί αυτών μέριμνα και βαθεία αντίληψη και μακρά παράδοση του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Αυτή δε αποτελεί και σήμερα την τοιουτοτρόπως καλούμενη Οικουμενικότητα αυτού.

Αποτελεί η παράδοση αυτή την θρησκευτική και ηθική εκείνη ατμόσφαιρα του Φαναριού, η οποία ως η φυσική ατμόσφαιρα περιρρέει και διαβρέχει την ψυχή και το πνεύμα πάντων των ενοίκων του Φαναριού Πατριαρχών και Ιεραρχών, οι οποίοι οποθενδήποτε κι αν προέρχονται μόλις εγκατασταθούν στο Φανάριον θα αναπνεύσουν κατ' ανάγκην την ατμόσφαιρα αυτή και θα ενεργούν κατά τις επιταγές της μακράς και βαθείας θρησκευτικής και ηθικής ταύτης παραδόσεως, και όποιος τυχόν θελήσει να αναπνεύσει ξένη προς την του Φαναριού ατμόσφαιρα θα αποθάνει εξ ασφυξίας».

Υ.Γ.: Το παρόν ιστορικό κείμενο αφιερώνεται πάνυ ευλαβώς στους ανά τους αιώνες Άρχοντες Πρωτοψάλτες και Λαμπαδαρίους των Αναλογίων της Μαρτυρικής Μητρός Αγίας Μεγάλης του Χριστού Κωνσταντινουπολίτιδος Εκκλησίας, οι οποίοι ως «ασίγητοι και εύλαλοι ένσαρκοι Άγγελοι» διέσωσαν την γνήσια και ανόθευτη πατρώα εκκλησιαστική μουσική καθιερώνοντας το «Πατροπαράδοτον Ψαλτικόν Πατριαρχικόν Ύφος και Ήθος».